

Sugárfizikai és sugárvédelmi ismeretek

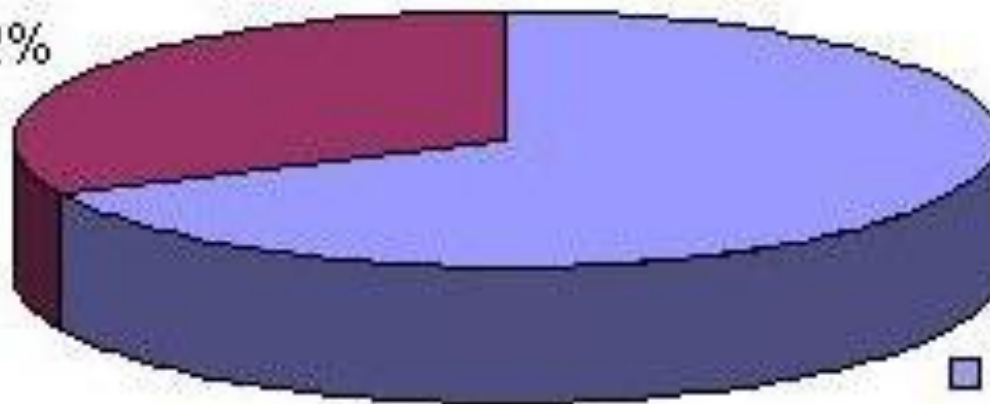
SZTE Nukleáris Medicina Intézet

A lakosság sugárterhelése 1

A Föld lakosságának sugárterhelése

Mesterséges
eredetű

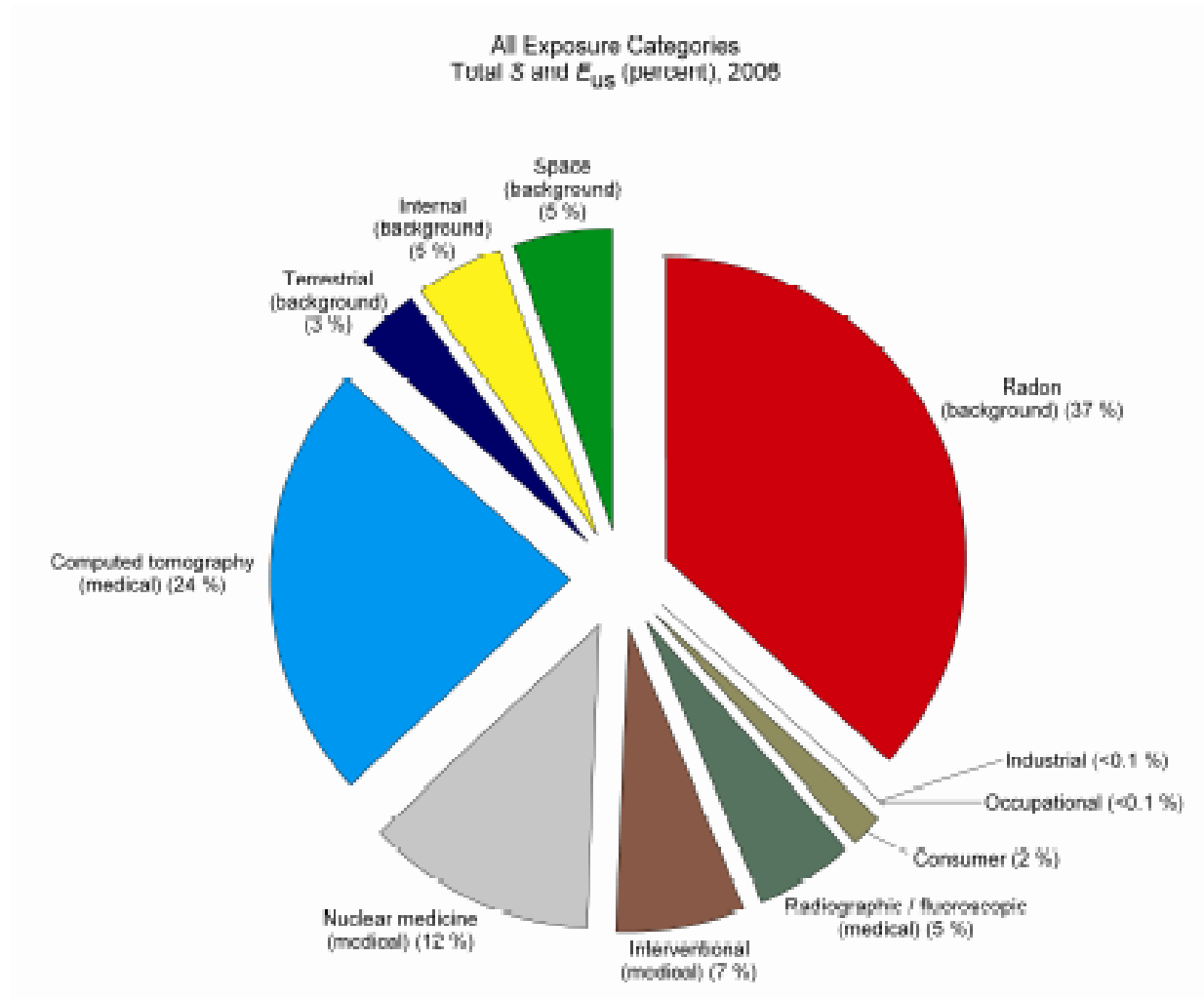
■ 32%

Természetes
eredetű

■ 68%

A lakosság sugárterhelése 2

Percent contribution of various sources of exposure to the total collective effective dose (S) (1,870,000 person-Sv) and the total effective dose per individual in the U.S. population (E_{US}) (6.2 mSv) for 2006.

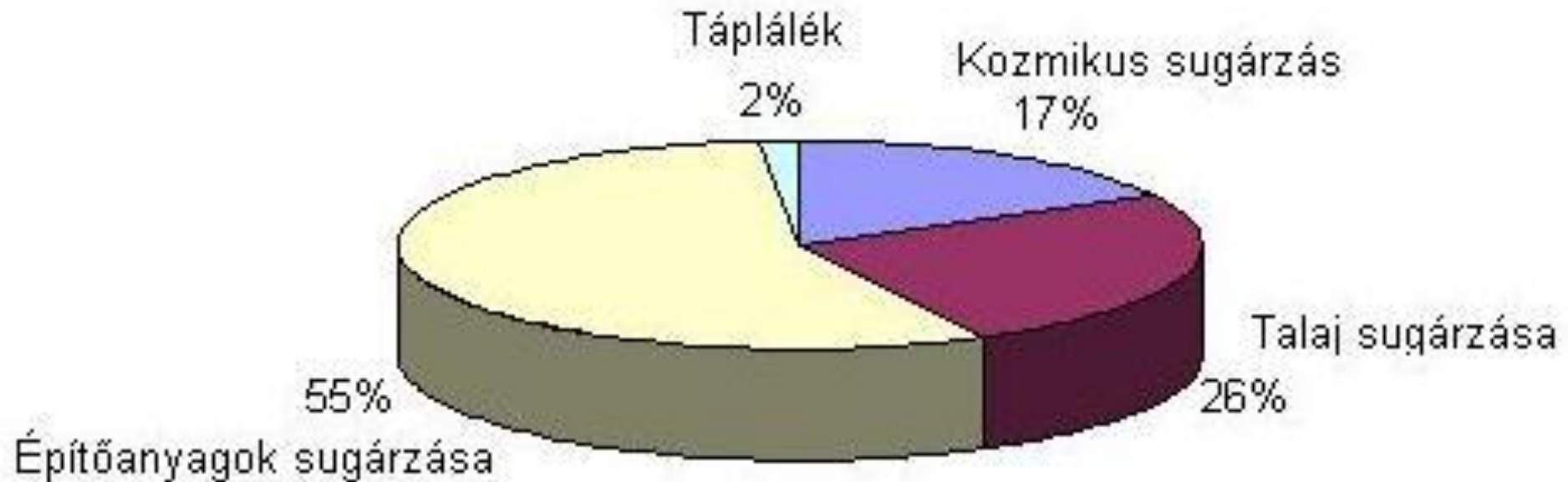
A lakosság sugárterhelése 3

Comparison of collective effective dose ($\underline{S}$) and effective dose per individual in the U.S. population ($\underline{E}_{US}$) as reported in NCRP (1987)

Exposure Category	This Report [for 2006]			NCRP (1987 ^a) [for the early 1980s]		
	$\underline{S}$ (person-Sv)	$\underline{E}_{US}$ (mSv)	Percent of Total $\underline{S}$ or $\underline{E}_{US}$	$\underline{S}$ (person-Sv) ^a	$\underline{E}_{US}$ (mSv) ^a	Percent of Total $\underline{S}$ or $\underline{E}_{US}$
Ubiquitous background	933,000	3.11	50	690,000	3.0	83
Radon	684,000	2.28	37	460,000	2.0	55
Other	249,000	0.83	13	230,000	1.0	28
Medical	899,000	3.00	48	123,000	0.53	15
Computed tomography (2006)	440,000	1.47	24			
Radiography/fluoroscopy (2006)	100,000	0.33	5			
All diagnostic (1980)				91,000 ^{b,c}	0.39	11
Nuclear medicine	231,000	0.77	12	32,000 ^f	0.14	4
Interventional (2006)	129,000	0.43	7			
Consumer	33,000	0.11	2	12,000– 29,000	0.05–0.13	<2
Industrial, security, medical, educational and research	1,000	0.003	0.05	200^d	0.001	0.03

Természetes eredetű sugárterhelés 1

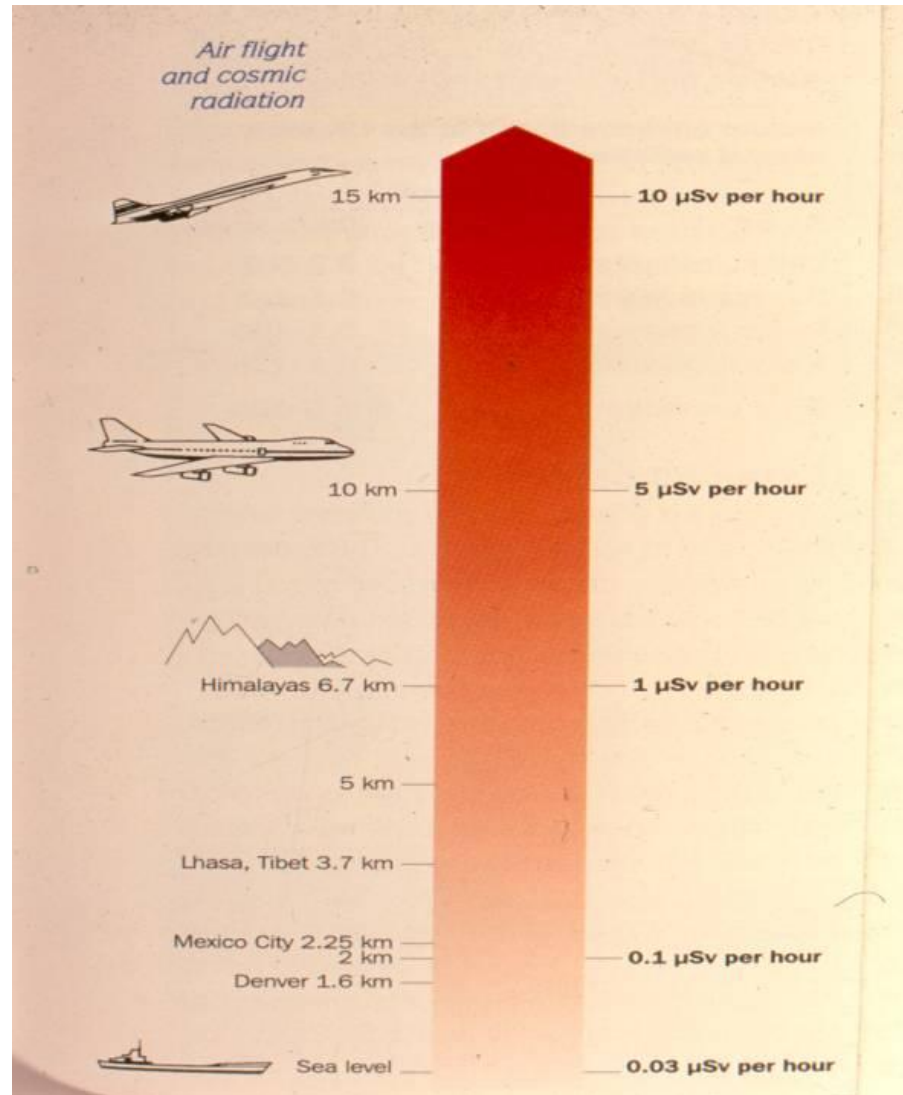
Természetes eredetű sugárterhelés

Természetes eredetű sugárterhelés 2

Food	Radioactive levels (Bq/kg)				
	Daily intake (g/d)	Ra-226	Th-228	Pb-210	K-40
Rice	150	0.126	0.267	0.133	62.4
Wheat	270	0.296	0.270	0.133	142.2
Pulses	60	0.233	0.093	0.115	397.0
Other Vegetables	70	0.126	0.167	--	135.2
Leafy Vegetables	15	0.267	0.326	--	89.1
Milk	90	--	--	--	38.1
Composite Diet	1370	0.067	0.089	0.063	65.0

Természetes eredetű sugárterhelés 3

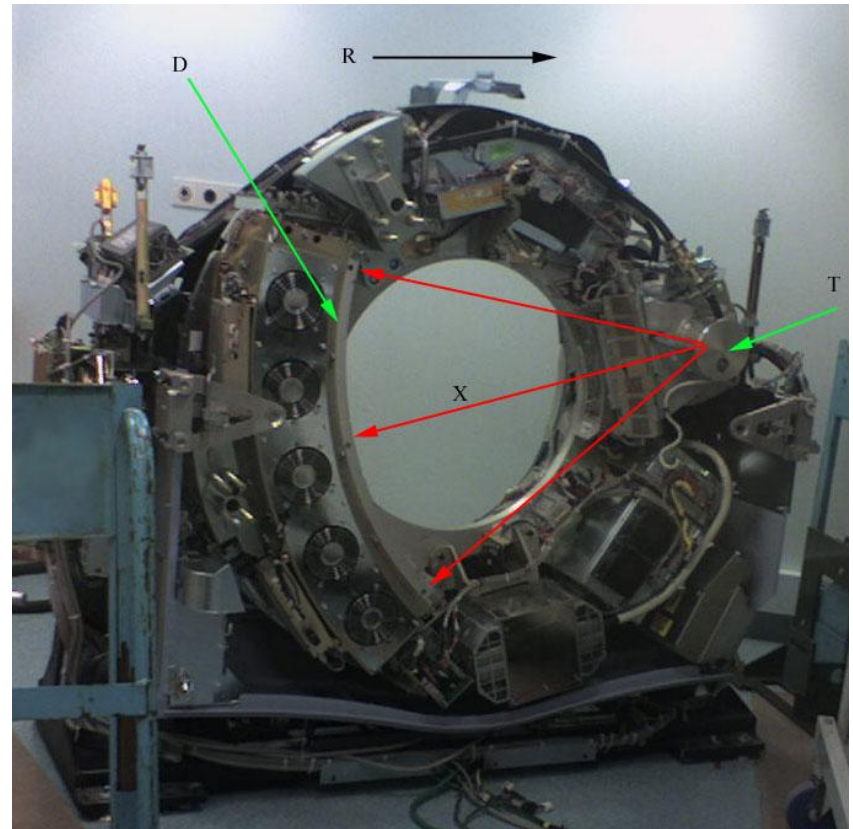
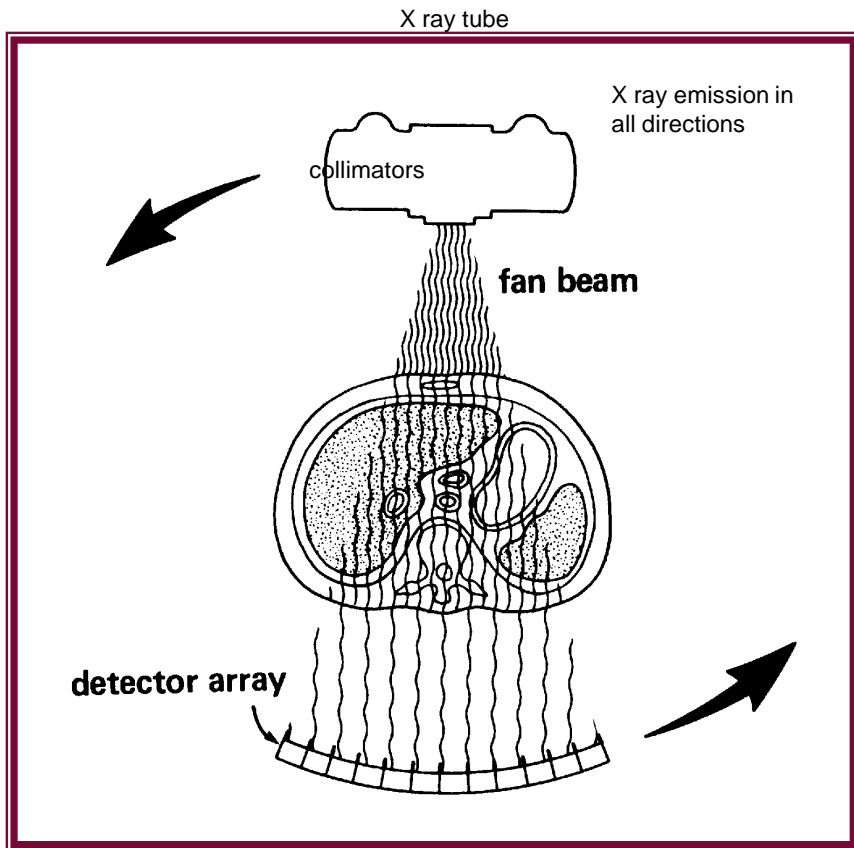

Mesterséges eredetű sugárterhelés

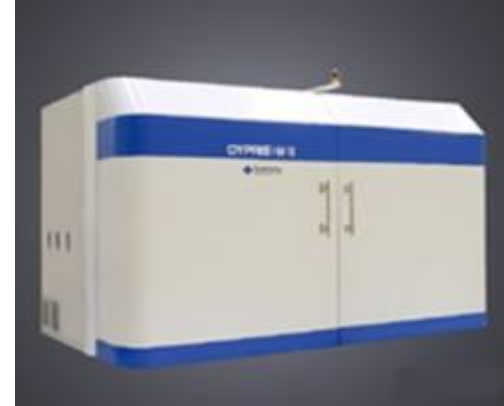
- **Mesterséges sugárforrások**
  - röntgencső
  - atomreaktor, részecske gyorsító
- Egészségkárosító hatásuk ellenére, az alkalmazásukkal járó előnyök miatt célszerűtlen lenne a forrásokat betiltani
- Optimális - az egyén és társadalom számára még elviselhető kockázat
(Sugárvédelmi rendszer)

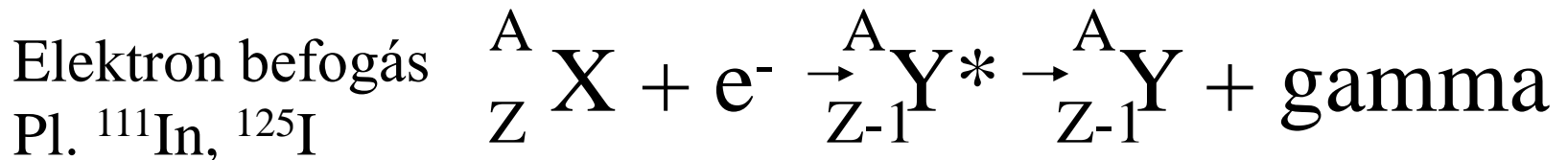
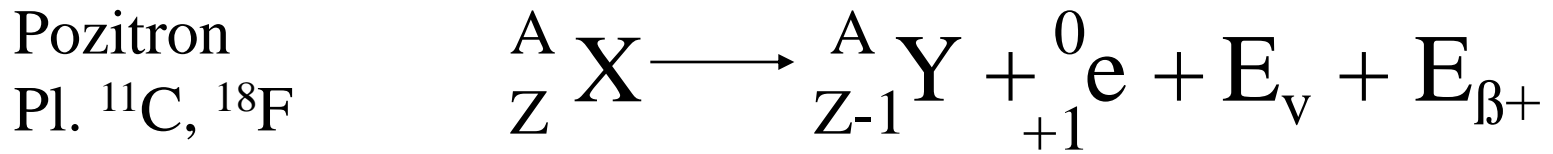
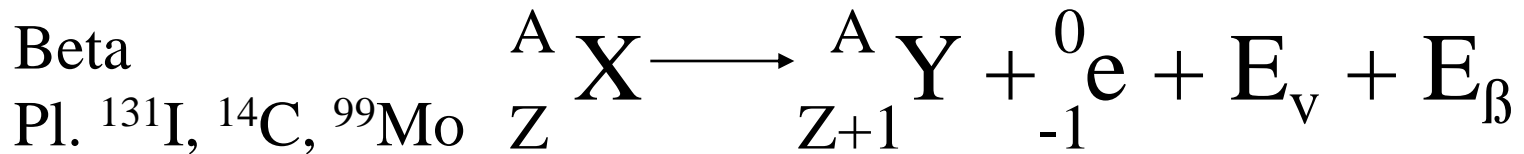
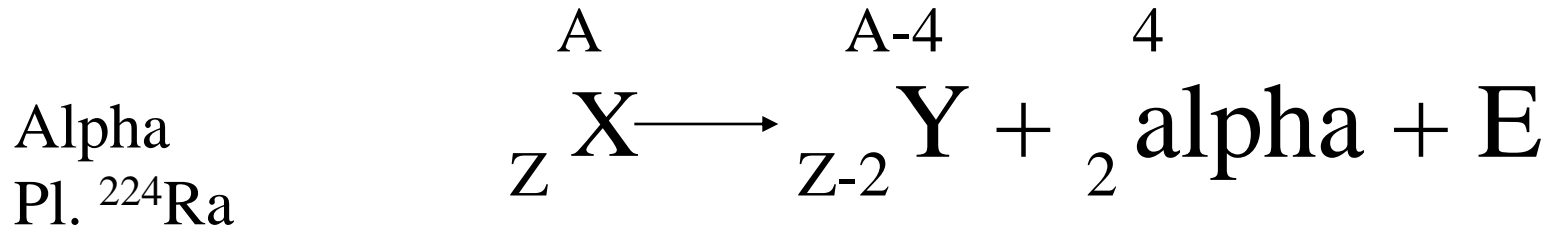
CT készülék

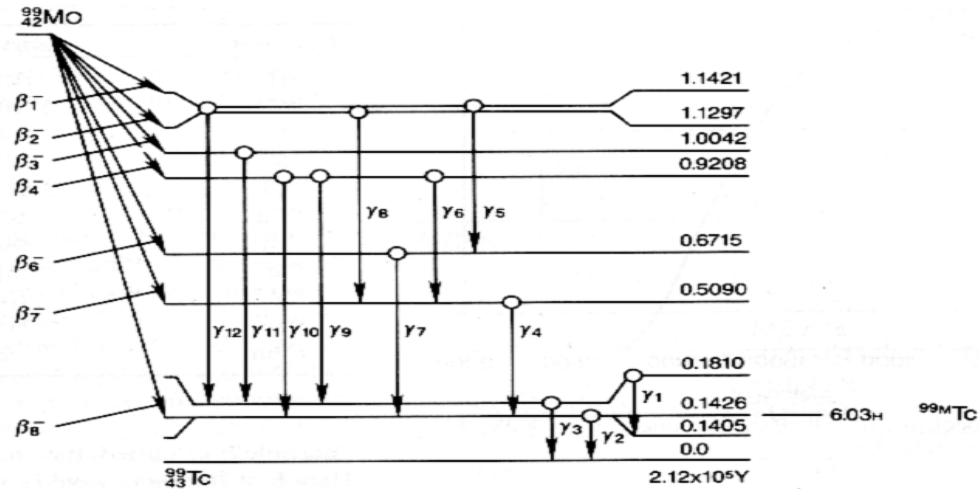
Ciklotronok

Bomlástípusok

99-Mo bomlása

RADIATION		MEAN NUMBER/ DISINTE- GRATION N_i	MEAN ENERGY/ PARTICLE E_i (MeV)	RADIATION		MEAN NUMBER/ DISINTE- GRATION N_i	MEAN ENERGY/ PARTICLE E_i (MeV)
BETA MINUS	1	0.0012	0.0658	GAMMA	4	0.0143	0.3664
BETA MINUS	3	0.0014	0.1112	GAMMA	5	0.0001	0.3807
BETA MINUS	4	0.1850	0.1401	GAMMA	6	0.0002	0.4115
BETA MINUS	6	0.0004	0.2541	GAMMA	7	0.0005	0.5289
BETA MINUS	7	0.0143	0.2981	GAMMA	8	0.0002	0.6207
BETA MINUS	8	0.7970	0.4519	GAMMA	9	0.1367	0.7397
GAMMA	1	0.0130	0.0405	K INT CON ELECT		0.0002	0.7186
K INT CON ELECT		0.0428	0.0195	GAMMA	10	0.0479	0.7782
L INT CON ELECT		0.0053	0.0377	K INT CON ELECT		0.0000	0.7571
M INT CON ELECT		0.0017	0.0401	GAMMA	11	0.0014	0.8231
GAMMA	2	0.0564	0.1405	GAMMA	12	0.0011	0.9610
K INT CON ELECT		0.0058	0.1194	K ALPHA-1 X-RAY		0.0253	0.0183
L INT CON ELECT		0.0007	0.1377	K ALPHA-2 X-RAY		0.0127	0.0182
GAMMA	3	0.0657	0.1810	K BETA-1 X-RAY		0.0060	0.0206
K INT CON ELECT		0.0085	0.1600	KLL AUGER ELECT		0.0087	0.0154
L INT CON ELECT		0.0012	0.1782	KLX AUGER ELECT		0.0032	0.0178
M INT CON ELECT		0.0004	0.1806	LMM AUGER ELECT		0.0615	0.0019
				MXY AUGER ELECT		0.1403	0.0004

A sugárzások forrásai

- Ionizáló sugárzás
- Nem ionizáló sugárzás

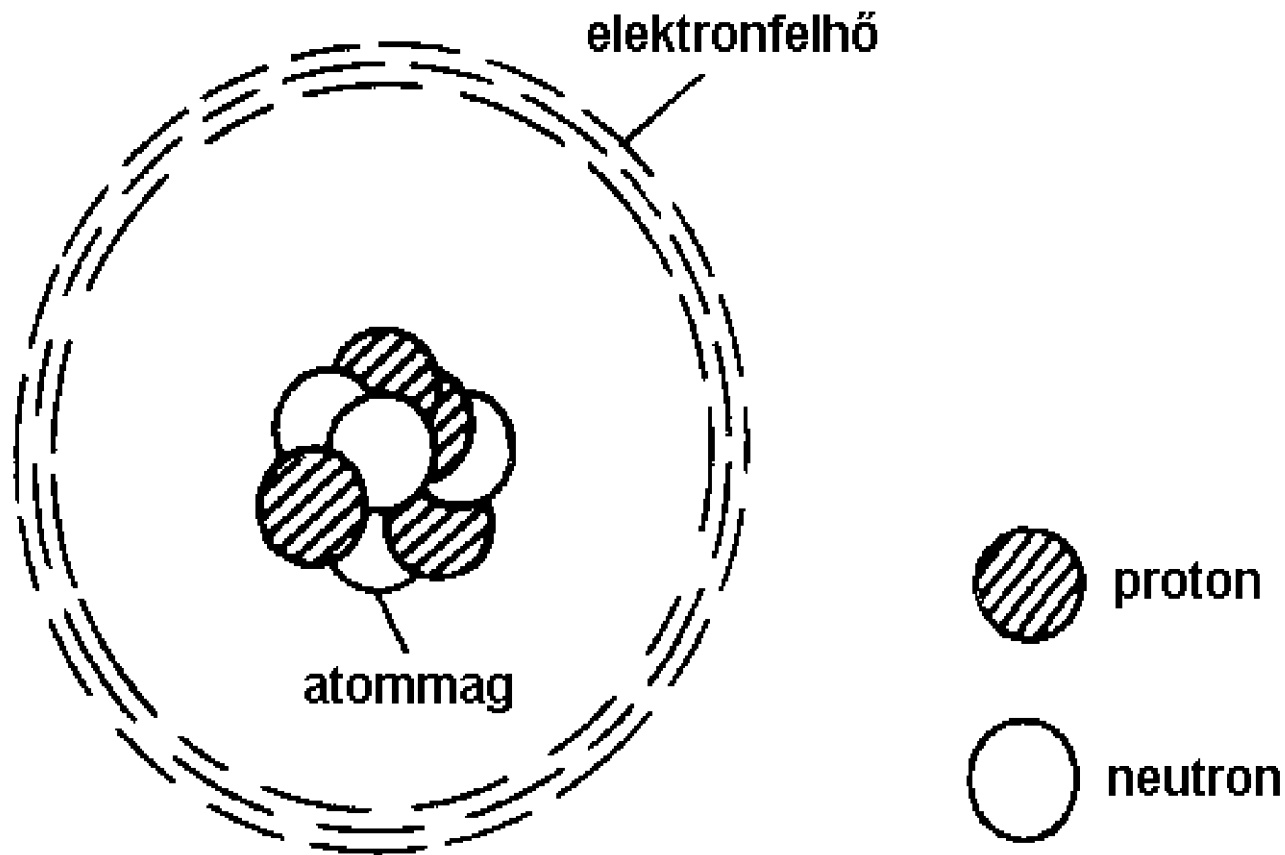
Sugárforrások

- Ionizáló sugárzás
  - Részecske sugárzás (Energia MeV)
    - alfa-részecskék (α) 2-10
    - béta-részecskék (β) 0,01-50
    - protonok (p) 1-10
    - neutronok (n) 0,02-30
    - ionok 1-50
  - Elektromágneses sugárzás
    - röntgen-sugárzás (R) 0,005-0,5
    - gamma-sugárzás (γ) 0,005-50

Sugárforrások

- Nem ionizáló sugárzás
  - Elektromágneses
    - optikai (fény)
    - nagyfrekvenciás
    - alacsonyfrekvenciás
  - Hang
    - infrahang
    - hallható hang
    - ultrahang

Az ionizáló sugárzások biológiai hatásai 1

Az ionizáló sugárzások biológiai hatásai 2

Az elemi sugárhatás szakaszai

- Fizikai fázis (10^{-18} - 10^{-16} s)
  - Direkt és indirekt sugárhatás
  - Indirekt sugárhatás
    - H_2O radiolízis
    - Szabadgyök képződés
- Kémiai fázis (10^{-16} -1 s)
  - H kötések felbomlása, Peroxidáció
  - Keresztkötések
  - Molekula fragmentáció
- Biológiai fázis (sec-évek)
  - Determinisztikus
  - Stochasztikus

Az ionizáló sugárzások biológiai hatásai 3

- Sztochasztikus
- Determinisztikus

Sztochasztikus hatások 1

statisztikai valószínűség szerint megjelenő

Jellemző:

- az elnyelt dózis növekedésével egyenes arányban nő a hatás valószínűsége
- nincs „küszöbdózis”
- minden dózis mellé rendelhető egy bizonyos (bármilyen kicsi is) valószínűség

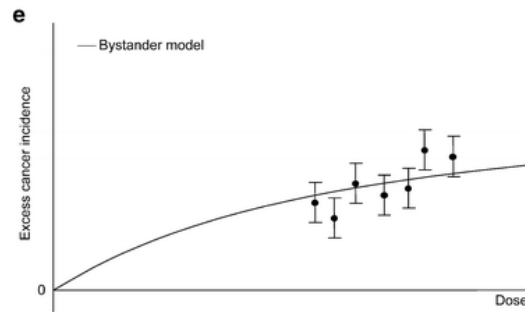
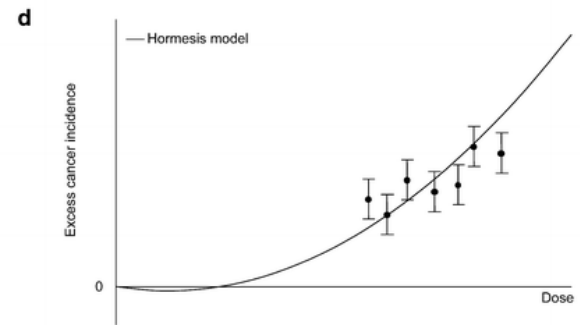
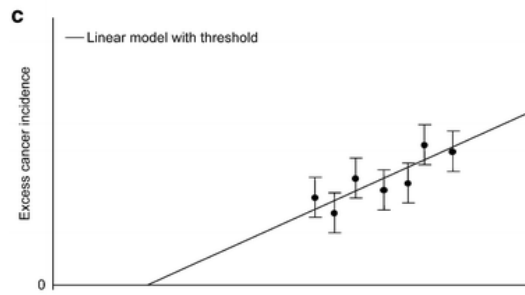
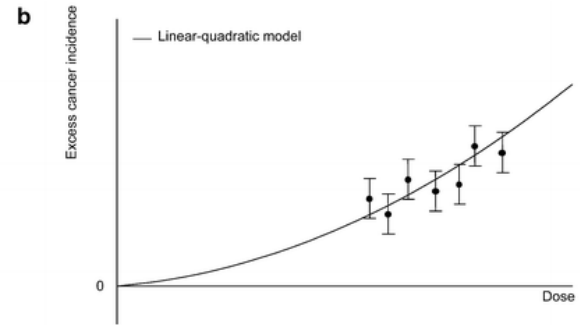
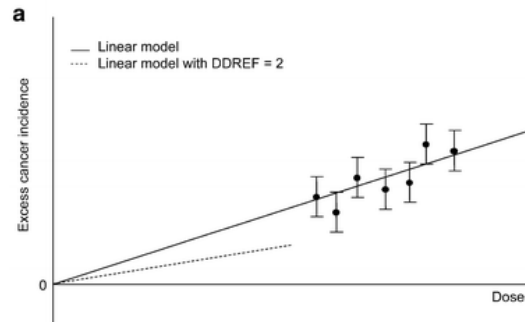
Hatások:

- rosszindulatú daganatképződés (néhány éven, évtizeden át tarthat)
- genetikai hatások (az utódokban jelenhetnek meg)

Sztochasticus hatások 2

- Az ionizáló sugárzások nem okoznak specifikus hatásokat, az egyéb eredetű tényezők okozta ártalmak

Pl. mutációk, kromoszómaabberációk, anyagcsere rendellenességek

előfordulási gyakoriságát növelik
- A genetikai ártalmak kockázatát az emberben a kísérleti állatokon kapott eredmények alapján becsülik

Kockázat modellek

Kockázatbecslés

A kockázat mértékének határai

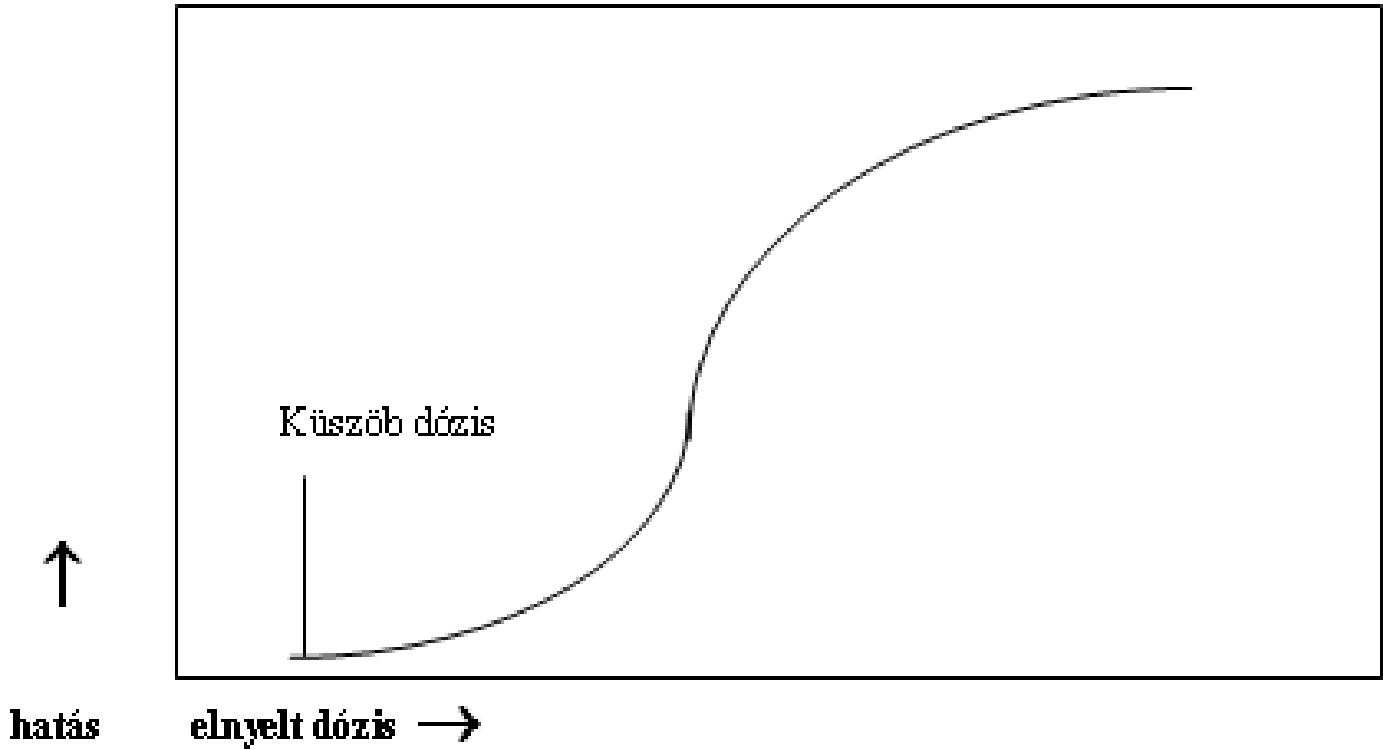
- 10^{-3} (1/1000) - munkavállalókra

ICRP - végzetes kimenetű rákképződés kockázata:

- Felnőtt munkavállalók: $4,0 \times (10^{-2}/\text{Sv})$
- Teljes lakosság: $5,0 \times (10^{-2}/\text{Sv})$

- 20 mSv: $8 \times 10^{-4} = 1/1250$ eset
- 1 mSv/év: $5 \times 10^{-5} = 1/20000$ eset

Determinisztikus biológiai hatások 1

Determinisztikus biológiai hatások 2

- Késői sugár-dermatitis
- Lencsehályog
- Teratológiai elváltozások
- Akut sugárbetegség

A sugárérzékenység mértéke

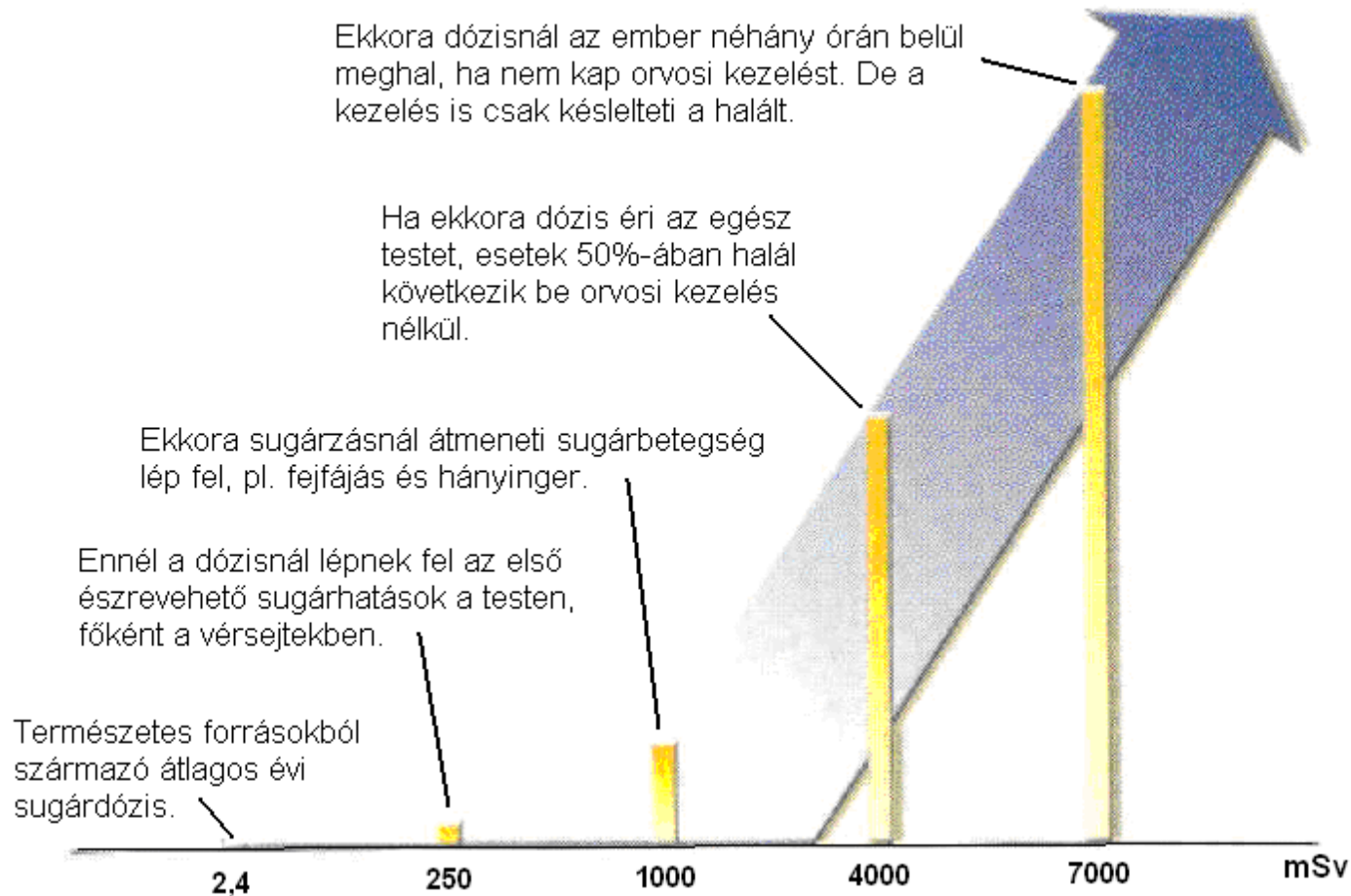
- Szaporodó sejtek, nem regenerálódó sejtek
- Bél, vérképző szervek, szaporodás sejtjei, szemlencse

Csökkenő sugárérzékenység:

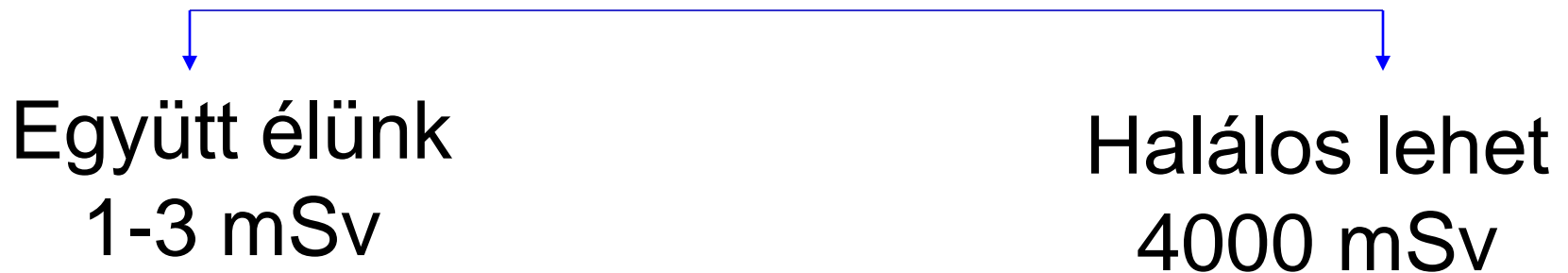
nyirokszövet – csontvelő - gyomor és bélrendszer
nyálkahártyája – ivarsejtek - bőr proliferáló sejtrétege –
erek - mirigyszövetek, máj – kötőszövet – izomszövet -
idegszövet

Az ionizáló sugárzások biológiai hatásai (összefoglalás)

Biológiai következmények

Sugárzás

Hol a határ?

Dózis fogalmak 1

- Elnyelt dózis
- Egyenérték dózis
- Effektív dózis
- Személyi dózisegyenérték
- Lekötött egyenérték dózis
- Lekötött effektív dózis
- Kollektív dózis

Dózis fogalmak 2

- Elnyelt dózis

$$D = d \varepsilon / dm$$

mértékegysége: J/ kg; neve: gray (Gy)

- Egyenérték dózis

$$H_{T,R} = w_R D_{T,R}$$

mértékegysége: J/ kg; neve: sievert (Sv); $w_R=1$ (fotonok)

- Effektív dózis

$$E = \sum_T w_T H_T = \sum_T w_T \sum_R w_R D_{T,R}$$

mértékegysége: J/ kg; neve: sievert (Sv)

Dózis fogalmak 3

Lekötött dózis

- atomfegyver-kísérletek
  - hosszú felezési idejű radionuklidok
    - ^{137}Cs (30 év), ^{90}Sr (28.5 év)
  - felvesszük táplálékkal, ivóvízzel, levegővel
- ^{137}Cs (a K biológiai analógja)
  - a lágy szövetekben dúsul
- ^{90}Sr (a Ca biológiai analógja)
  - a csontszövetekben dúsul

Dóziskorlátok 1

- **96/29/EURATOM**
- **16/2000. EüM Rendelet (az Atomtörvény végrehajtási rendelete)**

100 mSv/egymást követő 5 év; 50 mSv/bármely egyedi év, külső és belső sugárterhelésből származó **effektív dóziskorlát**

Dóziskorlátok 2

Szervi dóziskorlátok

- szemlencsére
  - évi egyenérték dóziskorlát **150 mSv**
- a bőrre – bármely 1 cm^2 területre átlagolva –, továbbá a végtagokra
  - évi egyenérték dóziskorlát **500 mSv**

A lakosság tagjaira vonatkozó dóziskorlátok

- egésztestre vonatkozó *évi 1 mSv* effektív dózis
- a *szemlencsére* engedélyezett egyenérték dóziskorlát *évi 15 mSv*
- a *bőrre* vonatkozóan - bármely 1 cm^2 területre átlagolva - egyenérték dóziskorlát *évi 50 mSv*

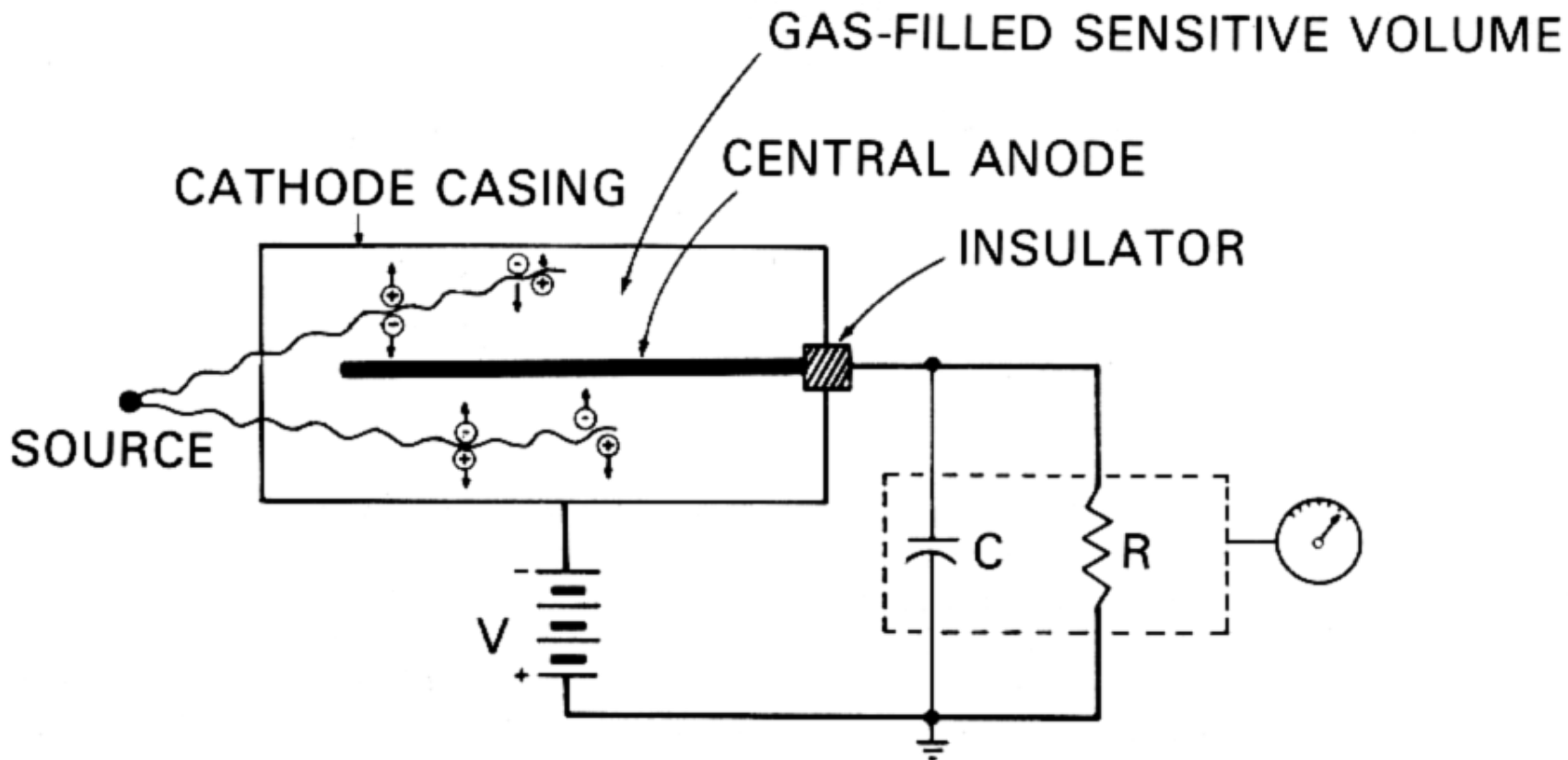
A sugárzás mérése 1

- a detektor anyagában az elektromos vezetőképesség megváltozása
- a detektor anyagában fényfelvillanások keletkezése
- a detektor anyagában kémiai elváltozás keletkezése

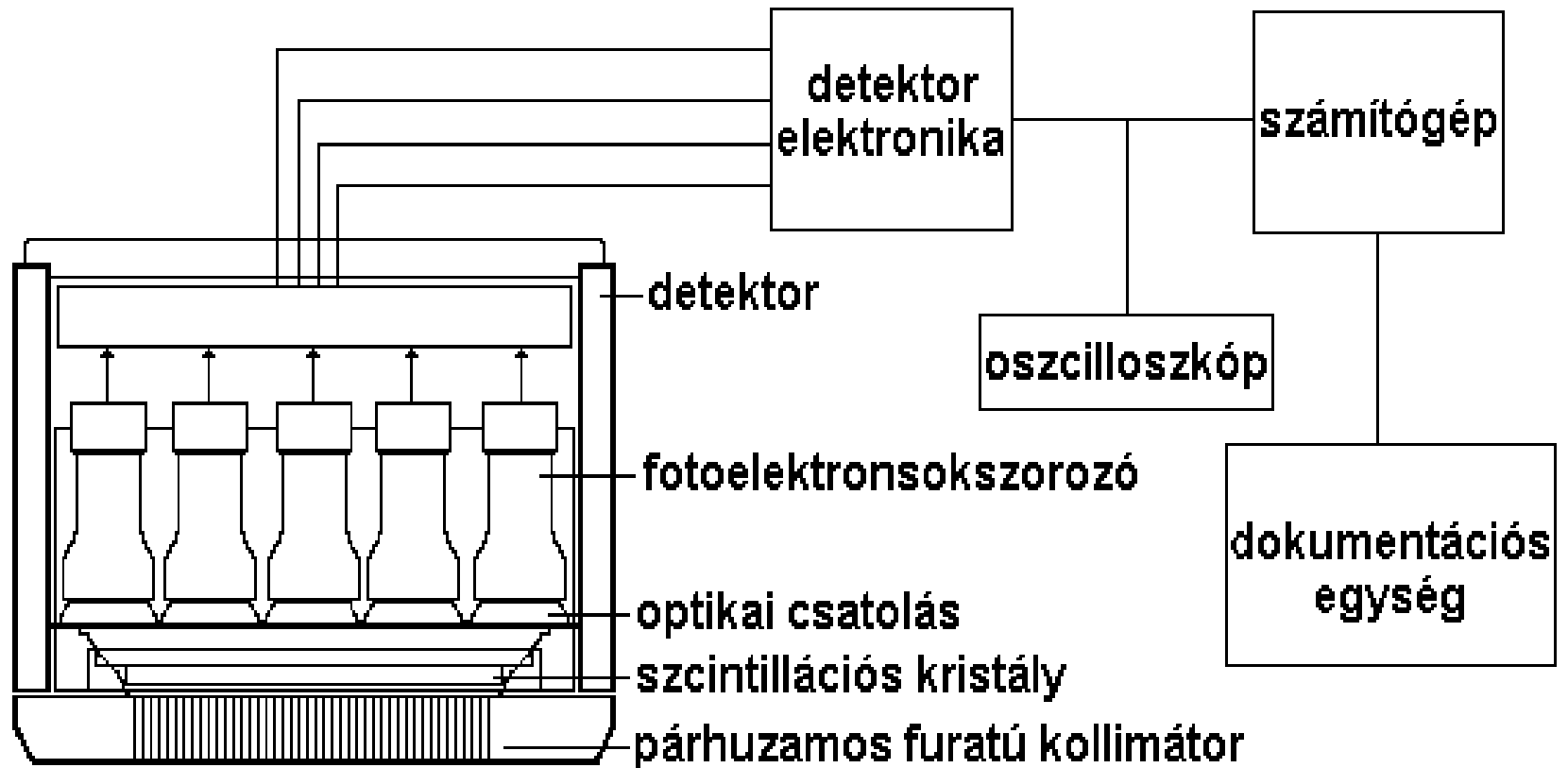
A sugárzás mérése 2

- Gázzal töltött detektorok
  - Ionizációs kamra
  - Proporciónális számláló
  - Geiger-Müller számláló
- Szcintillációs detektorok
  - SPECT, PET, CT
- Röntgen film

Gázionizációs detektorok

Szcintillációs detektor

Személyi dózismérő (filmdózismérő)

- Film (zselatinba ágyazott ezüst bromidot tartalmaz, ionizáló sugárzás hatására ezüst és bróm)
- Előhívás + fixálás = a szabad ezüst feketedést hoz létre
- Kalibrációs görbe segítségével a kapott dózis meghatározása
- Szűrők: β , γ , röntgen sugárzás, termikus neutronok okozta dózisok elkülönítésére

Sugárvédelmi szabályok

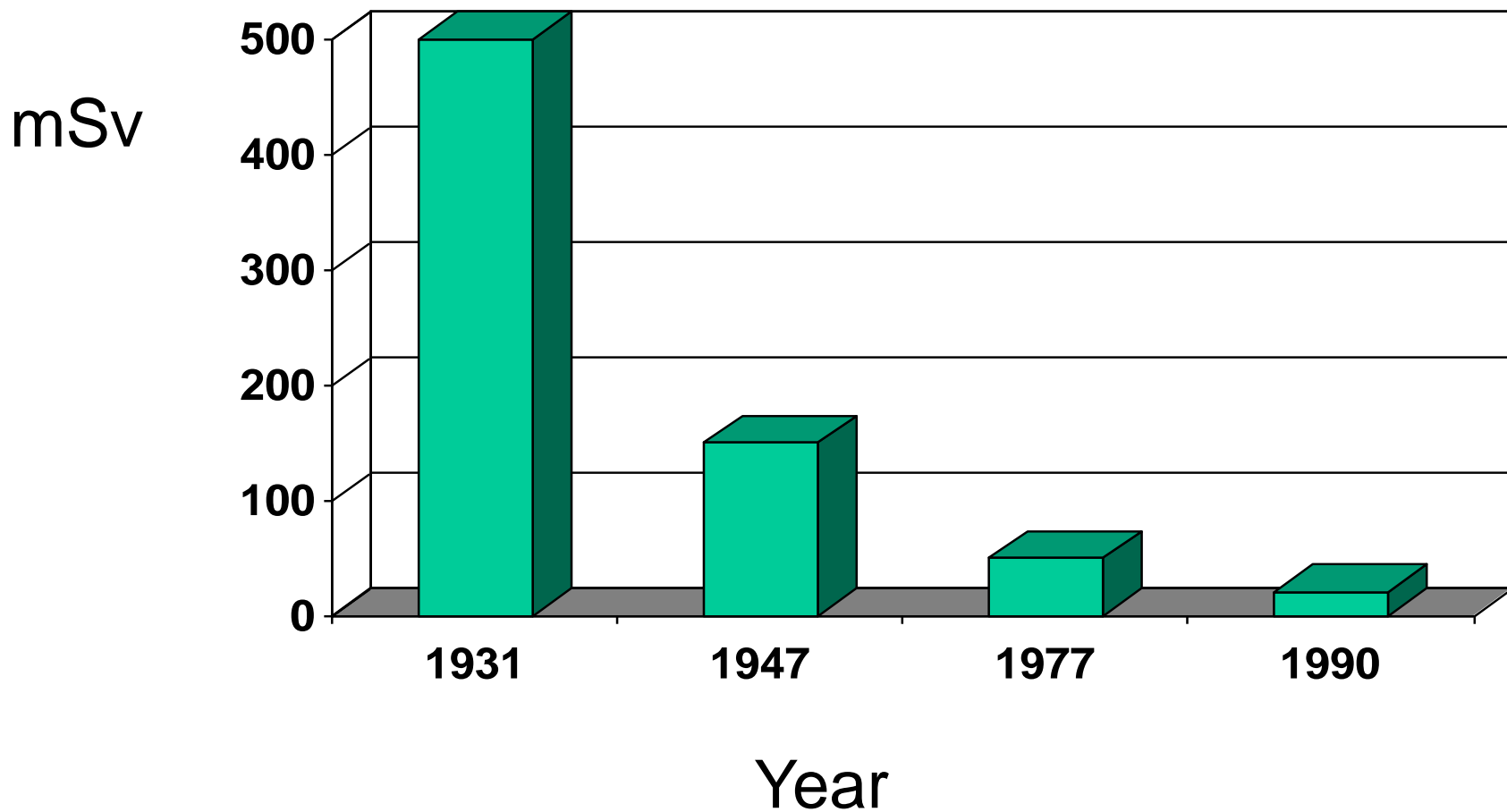
- 1895-ben röntgensugárzás
- 1896-ban radioaktivitás
- sérülések elkerülésének céljából szabályok felállítása

Korszerű sugárvédelmi szabályozás

- az indoklás
- a dóziskorlát
- a dózisterhelés olyan alacsony szinten tartása, ami még ésszerűen elérhető (“As Low As Reasonably Achievable” – **ALARA** elv).

A dóziskorlátok változása

Nyitott radioaktív készítményekkel végzett munkák alapfeltételei 1

- A munkavégzés az arra kijelölt helyen történjen.
- A radioaktív készítményt tartalmazó zárt tartályokat, különös tekintettel a könnyen párologó oldatokra (pl. rádiójód), nyitott térben tilos felbontani. Minden esetben elszívófülke alatt kell dolgozni.

Nyitott radioaktív készítményekkel végzett munkák alapfeltételei 2

- A munkafelületeket műanyag védőfóliával, üveggel, kell ellátni, vagy rozsdamentes tálcán kell dolgozni. A tálcára lehetőleg papírkendőt kell helyezni a radioaktív folyadékcseppek felitatására, így megelőzve a szennyeződés szétterjedését.
- A munkafolyamatokat előre meg kell tervezni, hogy a potenciálisan szennyeződő felületeket fokozott ellenőrzés alatt lehessen tartani.

Nyitott radioaktív készítményekkel végzett munkák alapfeltételei 3

- A használaton kívüli radioaktív izotóp oldatokat zárt tartályban kell tartani.
- A laboratóriumban szigorú rendet kell tartani.
- A munkaterületek sugárszennyezettségét és sugárszintjét rendszeresen ellenőrizni kell.
- Ellenőrizni kell a kezek, ruházat, cipők, védőeszközök szennyezettségét.
- Étkezés, ivás, vagy dohányzás előtt alaposan kezet kell mosni.

Radioaktív szennyezettség mentesítése 1

- A szennyezett területre papírkendőt kell teríteni, a szennyeződés továbbterjedésének megakadályozására.
- Tájékoztatni kell a dolgozókat a szennyeződésről, és az elszennyeződött terület határait ki kell jelölni.
- A személyi elszennyeződést ellenőrizni kell, szennyezettség esetén a dekontaminálást azonnal el kell kezdeni.

Radioaktív szennyezettség mentesítése 2

- A szennyeződés eltávolítását a szennyezett terület határától a közepe felé haladva kell elvégezni. A szennyeződés mentesítésére a lehető legkevesebb vizet, illetve egyéb folyadékot célszerű használni.
- A mentesítésnél használt tisztító anyagokat radioaktív hulladékként kell kezelni.
- Mentés után a szennyezett terület sugárzási szintjét ellenőrizni kell.

Nemzetközi Nukleáris Esemény Skála

A biztonság szempontjából jelentős események azonnali jelentésére

BALESET

ÜZEMZAVAR

SKÁLA ALATTI ESEMÉNYEK
A BIZTONSÁG SZEMPONTJÁBÓL NINCŚ JELENTŐSÉGŰK